

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM



II. 1915.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1915.

De Munten der Ommelanden

1579—1591

door M. SCHULMAN.

In de zeer leerrijke brochure «*Het Muntregt der Ommelanden*» van Mr. H. O. FEITH, *Groningen* 1857, waarin belangrijke mededeelingen over de Ommelander muntplaatsen Appingedam, Gorinchem en Culemborg voorkomen, benevens eenige instructies voor de muntmeesters, leerde ik de namen kennen van de munten in die verschillende plaatsen geslagen en leek het mij zeer interessant toe, om aan de hand van de inlichtingen, ons door Mr. FEITH verschaft, eens na te gaan welke munten, uit de drie muntplaatsen der Ommelanden, buiten die in VERKADE'S *Muntboek* afgebeeld, wel bekend waren.

Toen ik de Ommelander munten, op het Koninklijk Penningkabinet aanwezig, bezichtigde en daarbij verschillende unieke en onbeschreven stukken aantrof en den heer A. O. VAN KERKWIJK direct bereid vond om, wanneer ik het noodig mocht oordeelen, deze stukken af te laten beelden, besloot ik mijne onderzoekingen in ons Jaarboek bekend te maken.

A. De Munt te Appingedam 1579—1580.

De Ommelanden, die zich op hunne munten en zegels «Friesland tusschen de Eems en de Lauwer» noemden, omvattende de landschappen 't Halve Ambt, Marne, Middag, Hunsingo, Oosterambt, Langewold, Vredewold, Humsterland, Fivelgo Oosterambt, Fivelgo Westerambt en Duurswolde, hadden zich in 1577, door de aanmatigende houding der stad Groningen, van deze afgescheiden en hielden van toen af hunne landdagen buiten deze stad, hetgeen tot het vestigen der eerste Ommelander regeering in het najaar van 1578 leidde.

Al spoedig werd in de vergaderingen, te Winsum gehouden, tot het oprichten eener eigen Munt besloten.

Den 20 Mei 1579 werd HENDRIK VELTHUYSEN, burger van Deventer, door de Staten der Ommelanden uitgenoodigd zich bij hen te Winsum te voegen, om aldaar eene gelegenheid tot het oprichten van eene Munt in oogenschouw te nemen en nadere besprekingen te houden.

Den 5 Juni 1579 werd deze HENDRIK VAN VELTHUYSEN, die reeds van 1576—1578 voor de Heeren van BÄTENBURG als muntmeester werkzaam geweest was, door de Staten der Ommelanden tot muntmeester aangesteld en werd de Munt te Appingedam gevestigd, daar er te Winsum geene geschikte gelegenheid voor te vinden was. In een kort uittreksel van zijne aanstelling vóór den tijd van vier jaren (FEITH pag. 18) zien wij, dat de Staten der Ommelanden hem opdroegen te munten:

Rozenobels,

Daalders,

Halve Daalders,

Kwart Daalders «vnd andere geringe sortten, nae schroet vnd korn der nieuwer ordinantien van die naerder geunierden provincien binnen Vtrecht gemaekt vnd vpgerichtet».

In eene Ordonnantie en Instructie voor den muntmeester van 12 April 1580 (FEITH pag. 48, Bijlage n^o. 2) werd hem daarenboven opgedragen aan te munten:

Een Daalder van 30 Stuivers,

Een halven en een kwart Daalder «nae advenant den heelen daler voersz.»

Behalve veel tegenkating der stad Groningen schijnen ook van de zijde van den Raad van State bezwaren tegen de Ommelander munten ingebracht te zijn, want den 9 November 1579 werd den muntmeester, door VERRUTIUS, Syndicus der Ommelanden gelast, met het munten der Rozenobels en Daalders op te houden, tot dat te Utrecht eene zekere voet ende resolutie genomen was.

Tevens vinden wij vermeld, dat de muntmeester op de kleine landmunt als omschrift moest plaatsen: *Mo. No. Statuum Frisiae*, op de zijde van het kruis en *Inter Amasum et Laubacum* op de andere zijde.

In de vergadering van 12 April 1580, waarin hem de instructie tot het munten van den Daalder van 30 Stuivers werd gegeven, werd nog gelast met het aanmunten der *Magermanckens* of 1 *Stuivers* op te houden en deze niet meer uit te geven.

De Munt te Appingedam heeft zich niet lang kunnen staande houden. Na den afval van RENNENBERG, toen de Spanjaarden weer meer veld in Groningen begonnen te winnen, zagen de Staten der Ommelanden zich in Juni 1580 genoodzaakt, hun geboortegrond te ver-

laten; ook de muntmeester moest uit Appingedam vluchten.

De Staten der Ommelanden weken uit naar Oostfriesland, den muntmeester zullen wij te Gorinchem eerst als muntmeester van DON ANTONIO, Koning van Portugal en later als muntmeester der Ommelanden aantreffen.

Volgens het voorgaande waren dus te Appingedam aangemunt: *Rozenobels*, *Daalders*, *Halve* en *Vierde Daalders*, *Magermannekes* of *Stuivers*, *kleine landmunt* met *Mo. No. Statuum Frisiae* en *Inter Amasum et Laubacum* en in 1580 de *Daalder* van 30 *Stuivers*, benevens *Halve* en *Vierde Daalders*.

Van de halve en kwart Daalders heb ik geen enkel exemplaar kunnen opsporen, de overige munten wel en laat ik de beschrijving volgen.



1.

1. 1579 Rozenobel.

Vz. • PHS. D: G-. HISP. REX. DNS. FRI. INT. AMA. Z-L-AVR
(De B van LAVB in eene R veranderd). Koningsfiguur ten halve lijve, met scepter en wapenschild met vier kwartieren, waarvan de wapens van Hunsingo en Fivelgo duidelijk te onderscheiden zijn, op een rijk versierd schip, waarop eene roos; op den wimpel, het wapen der Ommelanden.

Kz. -CONCORDIA . RES . PARVÆ . CRESCVNT . 15 (hart als muntteeken) 79. Bloemenkruis, waarop een stralende zon, door lelies en gekroonde leeuwen omgeven.

Kon. Kabt. Goud. 8.75 gram. Unicum.

2. 1579. Philipsdaalder.

Vz.  . PHS . D : G . HISP . R^{EX} . DNS . FRI . INT . AMA . Z .
LAVR. Linksgewend borstbeeld van PHILIPS II ten halve lijve, met scepter; zijn rechterhand rust op het gevest van zijn zwaard, de linker elleboog snijdt den binnencirkel, waardoor de E van REX hooger geplaatst werd.

Kz. CONCORDI - A . RES . PARVÆ . C-RESCVNT. 15-79.

Gekroond wapenschild, met de wapens van Hunsingo, Fivelgo, Humsterland, Vredewold en Langewold en als middenschild het wapen der Ommelanden, door twee leeuwen vastgehouden, de pooten der leeuwen snijden het omschrift, terwijl de kroon van het wapenschild het jaartal deelt.

VERKADE pl. 190, 1. MADAI ¹⁾ 77. HEISS ²⁾ III.
pl. 185. 235. Zilver.

Het eenige mij bekende exemplaar kwam voor in de verzameling KEER, waaruit het in de kabinetten RYNBENDE en STEPHANIK overging.

3. 1579. Philipsdaalder, als de voorgaande.

Afslag in lood. SCHULMAN, veiling 26 April 1907.
No. 2933.

¹⁾ D. S. MADAI. *Vollständiges Thaler-Cabinet*. Königsberg 1765—1774.

²⁾ A. HEISS. *Descripcion general de las monedas hispano-cristianas desde la invasion de los Arabes*. Madrid 1865—1869.



4.

4. 1579. Philipsdaalder variant.

Vz. Als de voorgaande.

Kz. CONCORDIA . RES . PARVAE . — CRESCUNT . 15 - 79

Kon. Kab^t. Z. 24.4 gr.

5. — Philipsdaalder als de voorgaande.

Museum Groningen. Afslag in lood verzilverd.

6. 1579. Philipsdaalder variant.

Vz.  . PHS . D : G . HISP . REX . DNS . FRI . INT . AMA .
 z . LAVR.. Borstbeeld zooals op den voorgaanden,
 de elleboog snijdt echter den binnencirkel slechts
 in zóó geringe mate, dat de E van REX zijne
 plaats behouden kan.

Kz. . CONCORDIA - A . RES . PARVAE - CRESCUNT . 15 - 79.

Wapen als op den voorgaanden.

Kon. Kab^t. Afgietsel in koper.

Museum Groningen. Afslag in koper.

7. 1580. Philipsdaalder (Daalder van 30 Stuivers).

Vz.  . PHS . D : G . HISPANIE . REX . DNS . FRISIAE. Ge-
 harnast borstbeeld van PHILIPS II naar links, met
 sceppter, zijn linkerhand op het gevest van zijn
 zwaard rustend.

Kz. MO : NO : ORDI . FRIS . INT . AMA . Z . LAVR. Gekroond wapenschild met de wapens van Hunsingo, Fivelgo, Humsterland, Vredewold en Langewold, met het Ommelander wapen als middenschild, ter weerszijde 8 - 0. De kroon van het wapen snijdt het middenschild en zonder de leeuwen als schildhouders.

Museum Groningen. Afslag in lood.

Verzameling M. VIDAL QUADRAS Y RAMON. Z.

Catalogo de la coleccion de Monedas y Medallas de MANUEL VIDAL QUADRAS Y RAMON. Barcelona 1892. pl. 42a No. 11 (7880).



8.

8. 1579. Stuiver of Magermanneke.

Vz. PHS . D : G . HISPANIARVM . REX. Gekroond wapenschild van Koning PHILIPS, ter weerszijden 1 - s.

Kz. DNS . - . FR . IIN - T . AMA . Z - LAVR . 15 - 79. Gebloemd kruis, in het hart, het schildje met het wapen der Ommelanden.

VERKADE pl. 190. 4. HEISS III. pl. 185. 236.

Kon. Kab^t. Z. 2. gr.

(Bij VERKADE luidt het omschrift:

DNS . - FRII . N - T . AMA . - LAVR 15 - 79, doch heb ik deze variant niet aangetroffen.)

De aanmunting en uitgifte van dit stuk werd verboden bij besluit van 12 April 1580.

9. 1579. Stuiver variant.

Kz. DNS. - FRI. INT. - AMAS. Z. - LAVR. 15 - 70.

Cat. SCHULMAN. Veiling 11 Dec. 1905. No. 3286.

10. — Stuiver variant.

Vz. PHS. D. G. HISPANIÆ. REX

Kz. DNS. - FRI. INT. - AMA. Z. - LAVR. 15 - 79.

Cat. verzameling HOOFT VAN IDDEKINGE. (1883).
No. 2380.

11. z. j. Dubbele Plak of Oortje.

Vz. .MO.NO.-.STAT.-.FRI.-SIÆ. Geankerd kruis,
in het hart een sterretje, gecantonneerd door
twee ringetjes en twee klaverbaadjes, het om-
schrift snijdende.Kz. .INT.AMA.Z.LAVBACVM. Gekroond wapenschild met
de wapens van Hunsingo, Fivelgo, Humsterland,
Vredewold, Langewold en als middenschild het
wapen der Ommelanden.Kon. Kab^t en Museum Groningen. Koper.

12. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO.NO.-.STAT.-.FRI-SIÆ.

Kz. INT.AMA.Z.LAVBACV.

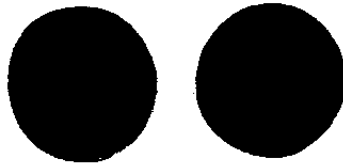
Cat. verzameling DE VEYE (1899) No. 703 en
Museum Groningen.

13. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO.NO-STAT-FRI-SIÆ.

Kz. INT.AMA.Z.LAVBACV.

Cat. verzameling BECKER (1854) No. 938, KEER
(1858) No. 2224, HOOFT VAN IDDEKINGE (1883)
No. 2382, STEPHANIK (1904) No. 3651.



. 14.

14. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO . NO - . STAT - FRI - SIÆ.

Kz. INT . AMA . Z . LAVBACVM.

Cat. verzameling DE WITT (1904) No. 405 en
bij den heer Mr. J. C. P. E. MENSO.

15. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MONO . - STAT . - FRI . - . SIÆ.

Kz. . INT . AMA . Z . LAVBACV.

SCHULMAN. Prijs-Catalogus IX. No. 268.

16. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MONO - . STAT - FRI - SIÆ.

Kz. INT . AMA . Z . LAVBACVM.

Cat. verzameling DE VEYE. (1899) No. 704.

17. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO . NO . - . STAT . - FRI - SIÆ.

Kz. INT . AMA . Z . LAVBACVM.

Cat. verzameling HOOFD VAN IDDEKINGE (1883)
No. 2381, STEPHANIK (1904) No. 3649, SCHULMAN
Prijs-Catalogus XLV No. 1118.

18. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MONO . - STAT - FRI - SIÆ.

Kz. INT . AMA . Z . LAVBACVM.

Verzameling YSSEL DE SCHEPPER (1910) No. 1526
en Museum Groningen.

19. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO. NO. - . STAT. - . FRI - SLÆ.

Kz. INT. AMA. Z. LAV. BACV.

SCHULMAN, Prijs-Catalogus XLV. No. 1117.

20. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO. NO. - . STAT. - . FRI - SLÆ.

Kz. INT. AMA. Z. LAVBA. CV.

SCHULMAN. Prijs-Catalogus 4. No. 361.

21. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. M^o N^o - STAT - FRI - SLÆ.

Kz. INT. AMA. Z. LAVBACV.

Cat. verzameling STEPHANIK (1904) No. 3652.

22. z. j. Dubbele Plak of Oortje. Variant.

Vz. MO. N^o - STAT - FRI - SLÆ.

Kz. INT. AMA. Z. LAVBACV.

Cat. Verzameling STEPHANIK (1904) No. 3651.

B. De Munt te Gorinchem. 1584—1585.

In de periode die nu volgt, waarin de muntmeesters der Ommelanden, tegelijkertijd muntmeesters van den Koning van Portugal DON ANTONIO en clandestien van de stad Gorkum waren, en in deze functies schromelijke misbruiken pleegden, die herhaaldelijk de interventie van de Staten van Holland uitlokten, is het noodig, tegelijkertijd een blik te slaan op het werken der Portugeesche Munt, om een goed begrip te verkrijgen van de moeielijkheden, die het bestaan der Ommelander Munt bedreigden en die den Staten der Ommelanden

aanleiding gaven, de Munt al reeds het volgende jaar te sluiten. Voor meerdere bijzonderheden verwijs ik naar het werkje van Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE «*La Monnaie du roi Antoine de Portugal à Gorinchem, Amsterdam 1903*», waaruit ik die bijzonderheden, welke in nauw verband staan tot onze Ommelander Munt, heb geput ¹⁾.

In het jaar 1583 onderhandelde PIETER DOR, gezant van den uitgewezen Koning DON ANTONIO van Portugal, met den raad der stad Gorinchem over het vestigen van eene Munt aldaar, ten einde Portugeesche munten voor den koning te kunnen vervaardigen.

Als muntmeester werd onze HENDRIK VAN VELTHUYSEN voorgesteld.

De Staten van Holland, tot wie beide partijen het verzoek richtten goedkeuring tot het oprichten der Munt te verkrijgen, weigerden deze, o.a. verklarende, dat de koning, wanneer hij munten wilde laten slaan, daarmede de Munt te Dordrecht kon belasten en er tevens op wijzende, dat de voorgestelde muntmeester HENDRIK VAN VELTHUYSEN, *zich reeds in 1576—1578 te Batenburg had schuldig gemaakt aan het vervaardigen van valsche Hollandsche Daalders*.

De Prins van Oranje, tot wien PIETER DOR zich ook gewend had, had aan dezen zijne persoonlijke goedkeuring gegeven.

Hierop steunende en waarschijnlijk ook de belangrijke profijten, die de stad Gorinchem zich van deze Munt voorstelde, niet willende derven, werd, niettegenstaande

¹⁾ Zie ook: *Geschiedkundige Opstellen uitgegeven ter eere van Dr. H. G. ROGGE*, pag. 133—154.

het verbod der Staten van Holland, de Munt te Gorinchem geopend, en ontving HENDRIK VAN VELT-HUYSEN den 10 October 1583 zijne instructie van den koning van Portugal, terwijl tusschen den muntmeester en de stad Gorinchem bedongen was, dat de stad een gedeelte der sleischat zoude ontvangen.

Al spoedig begon de muntmeester, meer bedacht op zijn eigen voordeel, het gehalte der Portugeesche munten te verminderen, terwijl hij Testons sloeg, die niet de helft der vastgestelde waarde inhielden.

Toen de Staten van Holland hiervan kennis kregen, besloten zij de burgemeesters en regenten van Gorinchem, benevens den muntmeester te ontbieden, waaraan deze echter geen gehoor gaven. Hierop werd door de Staten van Holland den 14 November 1583 bevel gegeven het aanmunten te schorsen, totdat de wettigheid en het goede gehalte der munten van koning DON ANTONIO was vastgesteld, hetgeen echter op de tegenwerking van den magistraat van Gorinchem afstuitte.

Te vergeefs ook deelden de Staten 7 December 1583 aan den magistraat en aan PIETER DOR mede, dat alle munten te Gorinchem geslagen, door hen, bij placæet verboden zouden worden. Niets baatte en met verdubbelden ijver werd met munten voortgegaan.

Onder deze bedrijven drong HENDRIK VAN VELT-HUYSEN er bij de Staten der Ommelanden op aan, dat zij zouden trachten te Gorinchem territorium te verkrijgen, teneinde zijne aanstelling te Appingedam voor den tijd van vier jaren verleend, te kunnen volbrengen.

De Staten der Ommelanden gaven gehoor aan dit verzoek, territorium werd hen door den magistraat van Gorinchem maar al te gaarne verleend en den 16 Maart

1584 werd VAN VELTHUYSEN opnieuw tot muntmeester aangesteld om den ontbrekenden tijd zijner commissie te Gorinchem te volbrengen.

Zijne instructie is bewaard gebleven, werd echter door FEITH abusievelijk op pag. 49 (bijlage n°. 3) onder 1580 gesteld, hoewel hij op pag. 25 reeds het vermoeden uitsprak, dit de instructie voor Gorinchem zoude kunnen zijn.

Ik laat deze instructie in zijn geheel volgen, zooals zij bij FEITH voorkomt.

«Den muntmester sall moegen maecken ofte doen slaen eenen Nederlantschen rosenobell in gewichte ende alloij, alsoe hij die inden dam geslagen hefft ende tegenwoerdelick tot Wtrecht, Nijmegen ende Campen geslagen worden.

Noch sall den voersz. muntmester moegen maecken eenen Hongaerschen offte rijcx ducat in gewichte ende alloij, alsoe die tot Dordrecht, Campen, ende elders geslagen worden.

Wat voerts voer goudt inde prouintien van Gelderlandt, Hollandt, Vlanderen, Zeelandt, Wtrecht ende Oueryssell geslagen wort, sall hij muntmester voersz. op dieselfde gewichte ende alloij oeck moegen doen macken.

Den voersz. muntmester sall oeck moegen maecken eenen rijcxdaler op die ordonnantie des Rijcx, stellende op die eene zijde des Rijcx adeler met die umbschrift *Rudolphi II J. ordine P. F. decreto.*

Noch sall den muntmester voersz. moegen maecken een daler van 30 st. in bester form soe hij beuinden sall, wesende achteruolgende dese

laeste ordonnantie van Gelderlandt, soe goet in gewichte ende alloij voer 30 stuuers als den gelderschen daler voer 2 guldens.

Wat voerts voer gouden ofte silveren penningen bij dese geunieerde prouintien geslagen worden, sall hij oeck moegen doen maecken, midts vns daer van als oeck van die voergespecificeerde geuenden vnsen behoerlickien sleeschat, volgende vnsen verdrach dien aangaende metten voersz. muntmester gemaect, off als wij hier naemaels noch met hem hijr op sullen moegen maecken».

De aanvang van deze Instructie sluit reeds uit, dat zij te Appingedam tehuis behoort, zij luidt toch:

«Den muntmester sall moegen maecken..... eenen Nederlantschen rosenobell..... alsoe hij die in den dam (Appingedam) geslagen heeft».

Wanneer de munt nog te Appingedam gevestigd ware, zoude deze bemerking toch geheel overbodig geweest zijn, maar alleszins verklaarbaar, nu de munt naar Gorinchem overgebracht was, is de bepaling dat de Rozenobel gelijk moet zijn aan dien, vroeger te Appingedam gemunt. Spoedig hierop stierf HENDRIK VAN VELTHUYSEN, want reeds den 28 Mei 1584 vinden wij, dat zijne weduwe ANNA VAN WISSEL voor den tijd van 10 jaar, tot muntmeesteres van den koning van Portugal werd aangesteld met dezelfde instructie als aan HENDRIK VAN VELTHUYSEN gegeven.

Van af dezen tijd dateert het geknoei met de Portugeesche munten op grooten schaal en vindt men de Testons met den titel van koning SEBASTIAAN van

Portugal, reeds sedert lang overleden, en Dubbele Dukaten met de twee hoofden, beide munten voor rekening der stad Gorinchem geslagen en dagteekenen ook de munten van DON ANTONIO met zijn borstbeeld in navolging der Franken van HENDRIK III van Frankrijk vervaardigd.

Het gehalte der Portugeesche munten, niettegenstaande de instructies door koning DON ANTONIO aan zijn gezant PIETER DOR gegeven, om hiertegen ten strengste te waken, verminderde hoe langer hoe meer, en bleek maar al te zeer hoe de muntmeester, de gezant PIETER DOR, en de stad Gorinchem hierin gemeene zaak maakten.

Intusschen was ANNA VAN WISSEL den 5 Augustus 1584 ook door de Staten der Ommelanden aangesteld om de munt te mogen continueeren voor den tijd van drie jaren, te rekenen van af den 16 Maart 1584 (datum van aanstelling van HENDRIK VAN VELTHUYSEN) en werd bepaald, dat zij behalve de gouden en zilveren munten, in de Instructie van haar man vermeld, nog moest aanmunten een *Daalder van 30 Stuivers* op gelijke voet, gewicht en alloij als door VELTHUYSEN in den Dam (Appingedam) gemunt.

Behalve DON ANTONIO en de Ommelanden had ook de prinses van Chimay te Gorinchem eene Munt geopend, onder den muntmeester JOHAN VAN EVERDINGEN, die wederom een contract met ANNA VAN WISSEL gesloten had, welke Munt eveneens tot vele klachten aanleiding gaf.

De Staten van Holland zonden den 7 October 1584, naar aanleiding van de vele valsche stukken uit de Gorinchemsche Munt, zoowel *Ommelander* als *Portu-*

geesche munten, den Advocaat fiscaal en den Procureur generaal naar Gorinchem om een degelijk onderzoek in te stellen, beslag te leggen op het materiaal en de muntmeesteres en gezellen gevangen te nemen.

Doch ook dit stuitte af op de tegenwerking van den magistraat.

Reeds einde 1584 had DON ANTONIO onzen PIETER DOR, dien hij verdacht met de muntmeesteres te heulen, teruggeroepen en vervangen door DIEGO BOTELLO, bijgestaan door den rechtsgeleerde Mr. KIEFFELT, en had hij zich bij de Staten beklagd over Testons met den naam van SEBASTIAAN en van Franken met zijn beeldenaar en deelde in dit schrijven eveneens mede, dat de muntmeesteres, *munten der Ommelanden* sloeg, die het gehalte niet hielden, «den voet van hare instructie te buyten gegaan, wel tot seven oft acht greynen op het marck, d'welck op elck marck wel een pont vlems oft meer soude bedraghen».

Van alle kanten aangeklaagd besloot de raad van Gorinchem den 5 februari 1585 de Munt van Portugal en van Megen te sluiten, *de Munt der Ommelanden zoude mogen doorwerken mits de Syndicus dier Staten de klachten tegen hare munten ingebracht zoude onderzoeken en eventueele fraude zoude doen straffen*.

Uit dien tijd dagteekent waarschijnlijk het onderzoek der munten der Ommelanden te Utrecht, die, volgens een schrijven der Ommelanden in 1591 aan den Raad van State gericht, aldaar van goed gehalte bevonden waren.

De Staten van Holland, zeer ingenomen met het besluit van Gorinchem, gaven den Syndicus bevel hen eene copie van het contract tusschen de Ommelanden

en den raad der stad Gorinchem gesloten; eene copie der muntcommissie en eene copie der instructie van de muntmeesteres te doen toekomen.

Het antwoord door den Syndicus hierop ontvangen is mij onbekend, maar wel werd de Magistraat van Gorinchem door de Staten van Holland gelast de muntmeesteres, de klerken en de gezellen gevangen te nemen, beslag te leggen op de stempels, ijzers, boeken en alle bescheiden en de gevangenen en zaken naar den Haag op te zenden.

De Magistraat volgde dit bevel niet op; wel werd er beslag gelegd, en ook den 25 Februari bepaald de *Ommelander Munt* te schorsen en niet weder met munt slaan aan te vangen, zonder consent van de Staten.

Maar slechts tot 13 Maart werd dit besluit gehandhaafd, want dien dag werd op verzoek aan ANNA VAN WISSEL de stempel van den *Daalder van 30 Stuivers der Ommelanden* geleend, zooals zij beweerde, alleen om de muntplaten, die gereed lagen, te stempelen en daarna niets meer te munten.

Ook Mr. KIEFFELT, de rechtsgeleerde raadsman van DON ANTONIO drong herhaaldelijk bij den raad van Gorinchem aan op het onderzoeken van de muntbussen van den overleden muntmeester HENDRIK VAN VELTHUYSEN en van zijne weduwe ANNA VAN WISSEL, welke controle sedert de oprichting niet had plaats gehad. Als essayeur beval hij aan ADRIAEN VAN MEERLANDT uit Utrecht, *die ook de Munten der Ommelanden had geessayeerd*.

Alhoewel hiertoe door den Magistraat besloten werd, werden aan de uitvoering allerlei belemmeringen in den weg gelegd en toen Mr. KIEFFELT in volle raadsvergadering, om meerdere pressie uit te oefenen, mede-

deelde, dat hij in zijn bezit had Portugeesche Franken en Testons en *Dubbele Ommelander Dukaten, geslagen te Gorinchem*, die het gewicht en het gehalte niet hielden, en daarom met de muntbussen wilde controleeren bij wien de schuld lag, werd hij tot overmaat van ramp uit de stad Gorinchem verbannen.

De invloed van ANNA VAN WISSEL begon echter door al het voorgevallene te verminderen.

Den 2^{den} April 1585 nam de Magistraat van Gorinchem het besluit de Munt van Portugal te heropenen, mits er goed geld geslagen zoude worden en werd in principe besloten met de muntmeesteres in overleg te treden om hare functie aan een muntmeester over te geven.

Den 10^{den} April zou ook de Munt van Megen heropend worden, mits de prinses een eerlijken stempelsnijder en waardijn zoude aanstellen.

Zoo zien wij dus de Gorinchemsche Munt wederom in volle werking, niettegenstaande alles wat de Staten van Holland in het werk stelden. Hun dreigen en verbieden mocht niet baten, evenmin hunne vertoogen, den 2^{den} Mei 1585 naar aanleiding van het in omloop brengen van eene groote menigte *valsche Daalders en Bourgondische Kruisdaalders voor de Ommelanden geslagen*. Alles stuitte af op den onwil van den Magistraat van Gorinchem.

Eindelijk wist Mr. KIEFFELT, die er ten slotte in geslaagd was een onderhoud met den Raad der stad te verkrijgen, hen den 7^{den} Mei 1585 te bewegen het besluit van 2 April, ten uitvoer te brengen en in de plaats van ANNA VAN WISSEL eenen muntmeester aan te stellen. Als haar opvolger werd op advies van Mr. KIEFFELT de reeds vroeger vermelde ADRIAEN VAN MEER-

LANDT, essayeur te Utrecht benoemd. Het rijk van ANNA VAN WISSEL was uit.

Den 10^{en} Mei werd tusschen VAN MEERLANDT en ANNA VAN WISSEL een contract geteekend, waarbij de vroegere muntmeesteres zich verbond het Muntgebouw te verlaten en er alles, wat tot het muntbedrijf behoort, te laten staan. Aan VAN MEERLANDT stond zij alle commissies en instructies haar indertijd door PIETER DOR gegeven af. Zij gaf hem copie van alle onderhandelingen met de prinses van Chimay en de *Ommelanden*. Wat betreft de Munt van Chimay, werd bedongen dat het contract met den muntmeester VAN EVERDINGEN van kracht zoude blijven, terwijl VAN MEERLANDT de directie van de Munt van Portugal en der *Ommelanden* zoude voeren, met dien verstande, dat hij gedurende negen jaar het derde deel van de netto winst aan ANNA VAN WISSEL zoude uitkeeren.

Den 22^{en} Mei 1585 werd VAN MEERLANDT officieel door den koning van Portugal tot muntmeester aangesteld.

ANNA VAN WISSEL stierf den 2^{en} November.

De onderhandelingen der Staten van de Ommelanden met VAN MEERLANDT hadden echter niet het gewenschte gevolg. Den 14^{en} November 1585 werden EGBERT CLANT en de Syndicus VERRUTIUS naar Gorinchem afgevaardigd om de bussen, door de muntvrouwe nagelaten, te openen, de munten te onderzoeken en te onderhandelen met den nieuwen muntmeester om de nog loopende commissie van 1½ jaar over te nemen.

Eveneens werd hen machtiging verleend alle ijzers en stempels tot zich te nemen en te bewaren.

De afgevaardigden bleken echter tot de conclusie te komen, dat het beter was niet meer te Gorinchem te

laten slaan en de Munt op te heffen en evenals DON ANTONIO zich indertijd over de valsche Ommelander munten beklagde, gaven de Staten der Ommelanden nu als reden op, dat de te Gorinchem geslagen munt niet gezocht was, vooral omdat in de mede in die plaats vervaardigde Portugeesche munten, vele abuizen en fouten voorkwamen, die de eer en de reputatie der Ommelander Munt ook zouden kunnen aantasten.

De Ommelander Munt te Gorinchem werd opgeheven en eerst weder in 1589 te Culemborg heropend.

In de instructie en stukken worden de volgende munten, te Gorinchem geslagen, genoemd:

Rozenobel, zooals te Appingedam geslagen,

Hongaarsche Dukaat,

Dubbele Dukaten met de twee hoofden,

Rijksdaalder met den rijksadelaar en titel van Keizer

RUDOLF II,

Daalder van 30 Stuivers, zooals de muntmeester zoude goeddunken en

Daalder van 30 Stuivers, zooals te Appingedam gemunt.

Van deze stukken zijn mij de volgende bekend.



23. z. j. Daalder.

Vz.  MONE . ARGEN . ORD . FRIS . INT . AMA . Z . LAV.

Adelaar met uitgespreide vleugels naar links ziende, op zijn borst het wapen der Ommelanden.

Kz. PATIENTIA . V - INCIT . - FORTITVDINE :

Gehelmd wapenschild met vier kwartieren: Humsterland-Fivelgo, gehouden door twee wilde mannen met banieren.

VERKADE pl. 189 No. 3.

Verzameling Mr. J. C. P. E. MENSO. Z. 26.6 gr.

24. z. j. Daalder variant.

Vz. De voorzijde gelijk aan den voorgaanden.

Kz. De adelaar is van anderen vorm, de vleugels zijn korter en ook de pooten zijn van minder sierlijke teekening ¹⁾.

Kon. Kab^t. Gegoten. Z. 28.3 gr.



25.

25. z. j. Daalder

¹⁾ MADAI vermeldt onder No. 2125 nog een variant, waarvan het omschrift der voorzijde luidt: MONE . ARG . ORD . FRIS . INT . AMA . Z . LAV.

Vz.  MONE . ARGENT . ORD . FRIS . INT . AMA . Z . LAV.
Adelaar met uitgespreide vleugels naar links,
op zijn borst het wapen der Ommelanden, ter
weerszijden: T - S. (Triginta Stufferorum).

Kz. PATIENTIA . VIN - CIT . FORTITVDIN . : Gekroonde
Keizer (KAREL DE GROOTE), zittende met scepter
in de rechterhand en leunende met de linker
op den rijksappel, aan zijne voeten wapen met
adelaar (Fivelgo).

VERKADE pl. 189 No. 4.

Kon. Kab^t. Piedfort. Z. 57 gram.

Exemplaar der verzameling BAART DE LA FAILLE
(1869) No. 4924 en HOOFT VAN IDDEKINGE (1883)
No. 2377.

26. z. j. Daalder als voorgaande in enkele zwaarte.

Volgens VERKADE tekst p. 190 No. 1013 in de
collectie QUINTUS, in den catalogus van diens in
1882 verkochte verzameling, komt dit stuk
niet voor.

Deze beide stukken zijn in navolging der Akensche
Thalers geslagen ¹⁾; met hetzelfde type op de voorzijde
als de hierboven beschreven Daalder No. 23 en met het-
zelfde omschrift op de voor- en keerzijde, moeten zij in
denzelfden tijd ontstaan zijn.

Ook den Daalder van 30 Stuivers aan ANNA
VAN WISSEL opgedragen te vervaardigen, gelijk
aan dien te Appingedam gemunt, heb ik in het
volgende stuk teruggevonden.

¹⁾ Zie J. MENADIER. *Die Aachener Münzen*. Berlin 1913. Nos. 132--135.

27. z. j. Philipsdaalder.

Vz.  PHS . D : G : HISPANIAE . REX . DNS . FRISIAE. Geharnast borstbeeld van PHILIPS II naar links met schepter, zijn linkerhand op het gevest van zijn zwaard steunend.

Kz. MO : NO : ORDI : FRIS . INT . AMA . Z . LAVR. Gekroond wapenschild met de wapens van Hunsingo, Fivelgo, Humsterland, Vredewold en Langewold, als middenschild het wapen der Ommelanden.

Afslag in lood. SCHULMAN. Prijs-Catalogus XLV, No. 1115.

Deze Daalder is gelijk aan den Daalder van Appingedam onder No. 7 beschreven; het ontbreken van het jaartal, evenals op de andere ons bekende Gorinchemsche munten, doet mij in dezen den Daalder van 30 Stuivers uit de instructie van ANNA VAN WISSEL herkennen.

Alvorens de lotgevallen der Ommelander Munt verder te vervolgen, wil ik nog even op de zoo belangrijke Gorinchemsche Munt terugkomen.

Deze Munt wist haar bestaan tot 1591 te rekken, in welk jaar zij definitief gesloten werd.

In de jaren 1585 en 1586 overstroomde zij ons land met Enkele en Dubbele Rozenobels.

De Portugeesche munten te Gorinchem geslagen, zijn ons allen welbekend. Reeds in 1868 beschreef R. CHALON in de *Revue de la Numismatique Belge* de stempels dezer munten, welke zich in het archief te Gorinchem bevinden.

Ook ROLLIN COUQUERQUE geeft ons in zijn werk de afbeeldingen dezer stempels, benevens die der Portugeesche munten te Gorinchem geslagen, die zich in de kabinetten te 's-Gravenhage en te Leiden bevinden.

Minder bekend zijn de munten op last der stad Gorinchem geslagen en meen ik deze eené plaats hier te moeten inruimen en aan de vergetelheid ontrukken.

Deze stukken voeren niet den naam der stad Gorinchem, maar wel den titel van Heer van Arkel, titel, dien de stad Gorinchem, als erfgenaam der Heerlijkheid Arkel, zich aanmatigde op hare munten te voeren.

Genoemd in het werkje van ROLLIN COUQUERQUE, vond ik:

Testons met titel van SEBASTIAAN,

Dubbele Dukaten,

Dubbele Rozenobels,

Enkele Rozenobels.

Deze vier stuks vond ik alle terug, alhoewel van alle slechts één exemplaar bekend is.

De Teston en Dubbele Dukaat werden door ANNA VAN WISSEL vervaardigd, de Dubbele en Enkele Rozenobel zijn onder VAN MEERLANDT geslagen in 1585 tot 1586. Van den Dubbelen Rozenobel is ons alleen een piedfort in zilver bekend.

a. z. j. Dubbele Dukaat.

Vz. FERNANDVS ꝛ ET HELISABET ꝛ D ꝛ E ꝛ A (ET ARKELENSIS). De borstbeelden van FERDINAND en ISABELLA tegenover elkander geplaatst.

Kz. ꝛ SVB VNBRA ꝛ ALARM ꝛ TVARM ꝛ - - . Arend het wapen van Spanje beschermend, ter linkerzijde g. (Gorinchem).

Goud.

b. z. j. Teston.

Vz. ✱ SEBASTIANVS . I : R(EX . PORTV)G . ET . AR (KELENSIS). Gekroond wapen van Portugal.

Kz. IN . HOC . SIGNO . VINCES. Christus kruis.

Zilver.

De beide hierboven beschreven munten bevonden zich vroeger in de verzameling van wijlen den Heer J. SCHULMAN en waren te Schoonhoven gevonden; de tegenwoordige eigenaar is mij onbekend.

c. z. j. Halve Teston.

Vz. ✕ SEBASTIANVS : I : REG . PORTVS . AR (KELENSIS).
Gekroond Portugeesch wapen.

Revue de la Numismatique Belge 1868. pl. IV. 9.

(De stempel der voorzijde wordt te Gorinchem bewaard, de munt is nog niet voorgekomen).



d.

d. z. j. Dubbele Nobel.

Vz. † MON . AVR . DOMINI . D . AR . - FORTITVDO . NRA . DEVS.

De Heer van Arkel blootshoofd op een Gothischen troon zittend, houdt scepter en globe, aan zijne voeten het wapenschild van Arkel.

Kz. † IHS * AVTEM' * TRAS' * PER * MEDIV * ILLORV *
IBA^r. In het midden van eene roos, die het ge-

heele veld inneemt, een wapen van vier kwartieren. Arkel en drie lelies.

Revue de la Numismatique Belge, 1847. p. 253.

Piedfort in zilver 74.9 gr.

Suasso Museum Amsterdam.

Dit stuk is eene getrouwe nabootsing van den Dubbelen Engelschen Nobel van HENDRIK VIII ¹⁾, doch in plaats van den gekroonden koning, vindt men hier den vorst zonder kroon.

Uit de verzameling van den Heer C. P. SERRURE kwam deze munt in het bezit van den Heer SUASSO.

Door de vriendelijkheid van den Heer C. W. H. BAARD, conservator van het Museum, werd mij toegestaan eene afbeelding van dit unieke stuk te nemen.



e.

e. z. j. Rozenobel.

Vz. BD - ✱ WTRD ✱ D ✱ G ✱ RBG . TRG . M .
 DNI . TR . T . V . B - . DNS . I . B ✱ . (De
 € in het omschrift op de voorzijde heeft hier
 den vorm van een B), (*Edwardi dei gratia regis
 Angliae (Moneta) Domini Arkelensis ad Valorem
 Edwardi Domini Iberniae*). De koning ten halve

¹⁾ KENYON, *The Gold Coins of England*, pl. VIII. 54.

lijve in een rijk versierd schip, waarop eene roos, houdt in zijne rechterhand den degen, in zijne linkerhand wapenschild met vier kwartieren, 3 lelies en Arkel.

Kz.  **IN D' AVT' TRANSIENS • PER • MEDIVN' • ILLO RV' • IBAT.** Gevoet bloemkruis, in het midden een zon, waarop eene roos en gecantonneerd door lelies en luipaarden.

Kon. Kabt. goud 6.7 gr. Unicum.

J. SCHULMAN. *Mémoires du Congrès international de Numismatique*. Bruxelles 1891 pag. 581. ¹⁾

C. De Munt te Culemborg 1589—1591.

Nadat de Ommelander Munt van af 1585 gesloten was gebleven, namen de Staten der Ommelanden, sedert 1580 in Oostfriesland vertoevende, in 1589 op hun vergadering te Emden het besluit, wederom eene Munt op te richten, en stelden zij HENDRIK CRAEYVANGER, koopman te Amsterdam, tot muntmeester aan.

Hoewel de Ommelanden dezen CRAEYVANGER koopman noemden, was hij op muntgebied geen onbekende. In een proces einde 1587 der Staten van Holland tegen de Gorinchemsche muntmeesters, vind ik o.a. dat aan een zekeren EGBERT CLOOT, wonende bij HENDRIK CRAEYVANGER, *hoofd van eene clandestiene Munt te Amsterdam*, een zak valsche Gorinchemsche munten gezonden waren.

CRAEYVANGER nu trachtte allereerst te Alkmaar toe-

¹⁾ Teekening en omschriften zijn aldaar niet geheel nauwkeurig weergegeven.

stemming tot het oprichten eener Munt te verkrijgen, doch zonder succes; te Culemborg echter werd territorium verkregen en verleende Graaf FLORIS VAN CULEMBORG den 13^{en} Juni 1589 vergunning aldaar eene Munt te openen.

De Munt werd gevestigd in de Ridderstraat in het groote huis van HENDRIK BENTINK en werd het wapen der Ommelanden voor het huis van den muntmeester geplaatst.

Den 17^{en} Juni 1589 beëdigde CRAEYVANGER zijne instructie en werd hem opgedragen de volgende munten te vervaardigen:

Rozenobels zooals te Appingedam geslagen, houdende
23 karaat 10 gr.,

Dubbele en Halve Rozenobels,

Dubbele Spaansche Dukaten met de twee hoofden,

Hongaarsche of Rijksdukatens,

Rijksdaalders «achterfolgende de ordonnance des rijcx»,
Daalders «met de Ommelander wapenen en het effigies van een ouden Fries, conform aan den Hollandschen Daalder van 38 Stuivers, houdende in den alloy negen deelen fijns silver»,

Halve en Kwart Daalders.

Voorts alle andere zilveren penningen in de geunieerde landen toegelaten en uitgegeven (zie FEITH Bijlage No. 6).

Reeds den 28^{en} September werd door den Kanselier LEONINUS namens den Raad van State aan den Graaf van CULEMBORG geschreven, met dringend verzoek, de vergunning tot munten aan de Ommelanden verleend, in te trekken, daar het recht der Ommelanden om munt te slaan, met grond betwijfeld werd.

„ De Raad van State schreef den 14^{en} December 1589 aan den Raad der stad Culemborg, om een onderzoek in te stellen naar het vervaardigen van munten met den naam en de wapens van vreemde vorsten, hoofdzakelijk *Engelsche Rozenobels*, die te Culemborg zouden geslagen zijn. (FEITH, Bijlage No. 9).

Tegen deze aanklacht heeft de muntmeester zich verweerd in een brief van 16 Dec. 1589, welke brief bewaard gebleven is (FEITH, Bijlage No. 10).

De Staten-Generaal, die zich eveneens met de Ommelander munt bezig hielden, stoorden zich evenwel niet aan CRAEYVANGER's verweer, en werd op hun last, door den Raad van State, den Graaf van CULEMBORG den 2^{en} Januari 1591 bevolen, de Ommelander Munt te sluiten en CRAEYVANGER naar den Haag te zenden om zijne verdediging te hooren.

De Graaf als onafhankelijk heer en *«als niet tot de nadere unie toegetreden»*, verzette zich tegen dit bevel, doch schijnt niettemin de Munt gesloten te hebben.

De Staten der Ommelanden zonden, ten einde deze zaak te onderzoeken, twee afgevaardigden, CLANT en VERRUTUS, naar Culemborg, en verzochten den Graaf, wanneer bij het onderzoek van de muntbus zoude blijken, de munten van goed gewicht en gehalte en conform aan de instructie waren, den muntmeester in zijne commissie te handhaven.

Het onderzoek van de bus had den 19^{en} en 20^{en} October 1590 plaats en werden alle munten goed en volkomen wichtig bevonden.

Jammer dat de lijst der munten, die door deze commissie onderzocht werden, niet teruggevonden is.

De ijzers en stempels werden wederom verzegeld en

den Graaf door CLANT en VERRUTUS in bewaring gegeven, die deze, volgens verklaring der Staten der Ommelanden, zonder hunne voorkennis, wederom aan den muntmeester ter hand stelde, waarop deze zonder last van hen ontvangen te hebben, met aanmunting is voortgegaan.

Deze verklaring komt voor in een brief van Juli 1591 aan den Raad van State, waarin zij o.a. mededeelden, dat zij, toen zij hiervan kennis kregen, de Munt gesloten en opgeheven hadden, tot nadere order van de Heeren van den Raad van State (FEITH, Bijlage No. 14).

De Raad van State bleef echter niet stilzitten en den 18^{en} Januari 1591 werd CRAEYVANGER gedagvaard zich ten crimineele te verantwoorden over de door hem op naam der Ommelanden geslagen munten, te weten:

Rijksdaalders met de wapens van Bourgondië en het omschrift *Nummus frisiae ad legem Philippi Burgundiae*,

Hollandsche Daalders met de Ommelander wapens en het omschrift *Moneta nova Ordinum Frisiae inter Amas et Lauic, valoris Hollandiae* en *Nisi tu Domine nobiscum frustra*,

Rozenobels op den voet van Engeland,

Rozenobels op den voet der provincien met de wapens der Ommelanden,

Dubbele Dukaten van Spanje met het randschrift *Nummus dominorum Frisiae ad regem Hispaniae*, en eveneens wegens het vervaardigen van een *Hongaarschen Dukaat* op naam van den Graaf van CULEMBORG, met 's Graven wapen en een manneken met hellebaard en de opschriften: *Florentius Comes de Culemborch* en *Libertus Vita Carior*,

benevens *Duiten* en *Oortjes* met hetzelfde opschrift ¹⁾.

De muntmeester, die, zooals uit bovenstaande dagvaarding blijkt, ook door den Graaf van Culemborg tot muntmeester aangesteld was, weigerde op deze dagvaarding voor den Raad te verschijnen.

De Graaf van CULEMBORG had eveneens den 22^{en} Febr. 1591 den Raad van State te kennen gegeven, dat de dagvaarding in zijne jurisdictie niet kon worden uitgebracht, omdat zij streed met zijn recht, waartoe hij derhalve geene toestemming geven kon. Hij zoude echter het munten voorloopig doen staken.

In een uitvoerig schrijven van 19 Februari deelde CRAEYVANGER aan de Staten der Ommelanden den stand van zaken mede en vroeg om hunne instructie (FETH, Bijlage No. 13).

Intusschen was den 15^{en} Februari 1591 bij de Staten-Generaal eene memorie door de «Generaals van de Munten» over den tegenwoordigen stand der muntslagen in de vereenigde provincien ingediend «respectievelijk excessen ende abusen darinne gepleecht ende middelen omme deselue te remedieeren» waarin wij lezen: «Bouen desen ende tot een toemaete van den vngelucke der gemeinen prouintien hebben drie particuliere munten opgerecht synde binnen Gorckum gepleecht zoe grote zoe menichfoldijge ende soe lanckduijrige verfalschinge van allen sorten van gelde» en iets verder «Belangende den munten binnen Gorchum ende *Culemborch*, naedien de saeke is gekomen so verre dat de justitie is geresisteert geweest en hebben de generaels niet vorder te seggen, dan dat dit stuck roerende niet

¹⁾ De beide laatstgenoemde munten zijn bij VERKADE pl. 32, Nos. 4—6 afgebeeld.

alleen t'interest van den lande van Hollant, maar oeck generalijck van alle d'andere prouintien, met generalen middelen ende correspondentien gerecht moet sijn».

De Staten der Ommelanden zonden den 1^{en} Juli 1591 den Raad van State een uitvoerig schrijven, waarin zij hun muntrecht, hetgeen hen volgens hunne meening van oudsher toekwam, in den breede omschreven en verdedigden en waarin zij, zooals ik reeds aantoonde, mededeelden, dat de munten sedert October 1590 geslagen, buiten hunne voorkennis waren vervaardigd en dat zij de Munt tot nader order van den Raad van State hadden opgeheven (FERTH, Bijlage No. 14).

Den 10^{en} April 1592 werd de bus van CRAEYVANGER door eene commissie der Staten der Ommelanden geopend. Het bleek dat er van af den 19^{en} October 1590 tot en met den 20^{sten} Januari 1591 was gemunt. De munten waren van «behoorlicke volcomen gewichte».

De *Rozenobel* was van 23 karaten 9 greinen.

De *Rijksdaelder* van 10 penningen 14 greinen.

De *Ommelander Daalder* van 9 penningen.

De ijzers en stempels werden den muntmeester ontnomen, de ovens der Munt werden ingeslagen en het wapen der Ommelanden van het huis van CRAEYVANGER verwijderd.

De commissie tot munten schijnt hem echter niet te zijn ontnomen, maar hem gelaten op zijne den 31^{sten} Maart 1592 afgelegde verklaring, dat hij daarvan in het vervolg geen gebruik meer zoude maken, dat zij hem alleen tot zijne verdediging zoude mogen strekken.

De Munt der Ommelanden bleef gesloten en werd ook elders niet meer als zelfstandige Munt heropend.

De lotgevallen van den muntmeester zijn ons nog niet

alle bekend, men meent dat hij te Culemborg werd opgelicht en te 's-Gravenhage gevangen gezet, terwijl hij volgens sommigen in 1595, volgens anderen in 1597 vrijgelaten werd.

Volgens een *discours*, hetwelk JOHAN RENGERS VAN HELLUM den 14^{en} April 1595 in den Raad van State over den aanvang, voortgang en het einde der Ommelander Munt te Culemborg hield, blijkt, dat er wel het een en ander op het gedrag van CRAEYVANGER aan te merken was. (FEITH, Bijlage No. 15).

In deze rede komt o.a. de volgende interessante mededeeling voor «gelyck dan hij (CRAEYVANGER) nu alsoo men seght met contrefeytinge van Roosenobles van Engellant, Henricus Nobels ende *Swetsche Klippinger* gemuntet te hebben, beschuldiget wordde».

Hoe juist die beschuldiging van het namaken van Zweedsche Daalders was, blijkt uit het navolgende stuk: «*Brieven van pardon voor SYVERT MEYNERTSZ. Poorter tot Amsterdam 16 September 1595*», waarin men kan lezen, dat deze Zweedsche munten eerst te Bommel en later door CRAEYVANGER te Culemborg vervaardigd zijn.

Ik laat dit stuk, dat voorkomt op pag. 489 der *Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en West-vriesland, genoomen in den jaare 1595* en waarop de Heer A. O. VAN KERKWIJK zoo vriendelijk was mij opmerkzaam te maken, als Bijlage A hierachter volgen.

Ook nog andere processen waren het gevolg van de vervolgingen tegen CRAEYVANGER ingesteld en eveneens aan den heer VAN KERKWIJK dank ik het als Bijlage B volgende stuk: «*Brieven van Abolitie voor PIETER VAN DER HAGEN, koopman, resideerende binnen de stad*

Amsterdam»¹⁾ die, wegens het laten slaan van *Rosenobelen* en *Dubbele Ducaaten* bij CRAEYVANGER te Culemborg, vervolgd werd en waarin deze ons mededeelt naar Dantzig zes honderd en vijftig Ommelander Daalders gezonden te hebben.

Nog danken wij aan de nasporingen van den heer VAN KERKWIJK het afschrift van de bevindingen van de Muntmeesters-Generaal en den Essayeur Generaal van 12 October 1594, aan wie door de Staten-Generaal het onderzoek der «gheconterfaite Henricus Nobels, door CRAEYVANGER binnen Culemborg, geslagen» was opgedragen, naar aanleiding waarvan de Muntmeesters-Generaal verzochten verschillende wijzigingen in de instructies aan te brengen en eveneens Culemborg, onder de plaatsen die «voer Haegmunten worden verclaert», op te nemen.

Dit hoogst belangrijk stuk voor onze kennis van de instructies voor de muntmeesters van zooveel gewicht, volgt als Bijlage C.

Wij komen nu tot de beschrijving der Ommelander munten te Culemborg geslagen.

De volgende munten in de Instructie van den muntmeester vermeld:

Rozenobels, zooals te Appingedam geslagen,
Dubbele en *Halve Rozenobels*,
Dubbele Spaansche Dukaten,
Hongaarsche Dukaten,
Rijksdaalders,
Daalders met den ouden Fries,
Halve en *Kwärt Daalders*.

¹⁾ Voorkomende in de hierboven vermelde «*Resolutiën*», p. 493.

Door den Raad van State werd CRAEYVANGER vervolgd wegens het vervaardigen van:

Rijksdaalders met de wapens van Bourgondië (Kruisrijksdaalders),

Hollandsche Daalders (Daalders met den ouden Fries),

Rozenobels op den voet van Engeland,

Rozenobels op den voet der Provinciën,

Dubbele Dukaten van Spanje.

Wij mogen dus aannemen, dat munten niet in deze dagvaarding genoemd en wel in de Instructie vermeld, niet vervaardigd zijn.

Het eerste stuk, hetwelk wij aantreffen, is de Rozenobel, waarover de Raad van State reeds 17 Dec. 1589 aan den Raad van Culemborg geschreven had en in de dagvaarding vermeld als «Rozenobel op den voet van Engeland».

28. z. j. Rozenobel.

Vz. MO * ORD * FRISIAE TO - * LEGEM * -
ED — WARD * RE * AN (als muntteeken
een zuiltje doch zeer verbasterd).

De gekroonde koning (Edward IV) ten halve lijve in een fraai versierd schip houdt scepter en een wapenschild met vier kwartieren, lelies en luipaarden, doch zeer verbasterd, op het schip, eene roos, op den wimpel E.

Kz.  IHD * AVT * TRANSIENS * PER *
MEDIVM * ILLO RVN * IBAT *

Op een gevoet bloemenkruis eene stralende zon, omgeven door lelies en gekroonde luipaarden.

Kon. Kab^t. Goud 7.6 gram. Unicum.



29.

29. z. j. Rozenobel variant.

Vz. (Zuiltje nog meer verbasterd) MO * ORD * FRISIÆ
 TD * - * LEGEM * - ED - WARD * RFTD *
 op den wimpel E

Kz.  IHD * TVT * TRANSIENS * PER *
 * MCDIVM * ILLORV * IBAT.

Kon. Kab^t. Goud 7.6 gr. Unicum.



30.

30. z. j. Rozenobel variant.

Vz. * MO * ORD * FRISIT TD - * LEGEM * -
 ED - WARD * REG * TNG (zonder munt-
 teeken). Op den wimpel E.

Kz.  **INCC . AVT . TRANSIENS . PCR .**
[MEDIVM . ILLORV' IBAT]

Kon. Kabt. Goud 7.5 gr. Unicum.

Deze drie Rozenobels zijn geslagen in navolging der Rozenobels van EDWARD IV, Koning van Engeland ¹⁾, het omschrift begint onderaan, en vangt dus oogenschijnlijk met EDWARD aan, om de nabootsing zoo getrouw mogelijk te maken.

Wij komen nu tot den Rijksdaalder in zijne instructie vermeld en in de dagvaarding omschreven: *Nummus frisiae ad legem Philippi Burgundiae*.

31. 1589. Bourgondische Kruisrijksdaalder.

Vz. (Zuiltje) N . DOM . FRI . AD . LEG . PHILIP . BVRG.
 Bourgondisch kruis tusschen het jaartal 15-89.

Kz. DOMINVS . MI - HI : ADIVTOR. Gekroond wapenschild van Koning PHILIPS II omgeven door den keten van het Gulden Vlies.

VERKADE pl. 120. 4.

VERKADE plaatst in zijn «*Muntboek*» deze munt ten onrechte onder Friesland. Zie FEITH p. 38.

Het stuk bevond zich in de verzameling VERKADE (1849) No. 1094, vervolgens in die van Dr. MUNNICKS v. CLEEFF (1861) No. 998, RIJNBENDE (1890) No. 2117 en Cat. STEPHANIK (1904) No. 3655, waar het voor buitenlandsche rekening werd aangekocht.

¹⁾ KENYON pl. V. 36.



32.

32. 1590. Bourgondische Kruisrijksdaalder.

Vz. (Zuiltje) N . DOM . FRI . AD . LEG . PHILIP . BVRG.

Bourgondisch kruis tusschen het jaartal 15-90.

Kz. DOMINVS . MI - HI . ADIVTOR Gekroond wapenschild van Koning PHILIPS II, omgeven door den keten van het Gulden Vlies.

Kon. Kab^l. (Aanwinst 1914). Piedfort. Zilver 56.5 gram. Unicum.

Vervolgens de «Daalders met het effigies van een ouden Fries», voorkomende in de instructie en eveneens in de dagvaarding van 18 Januari 1591 onder den naam van Hollandschen Daalder.



33.

33. 1589. Daalder.

Vz. (Zuiltje) . NISI . TV . DOMINE . - NOBISCVM . FRVSTRA.

Borstbeeld naar rechts van een Fries met muts, een zwaard schouderend, tusschen het jaartal 15-89, het gevest van het zwaard snijdt het omschrift.

Kz. MO : NO : OR . FRISI . INT . AMA . Z . LAV . VA . HOL.

Gehelmd wapenschild met vier kwartieren, met de wapens van Humsterland en Fivelgo, en als middenschild het wapen der Ommelanden.

VERKADE pl. 190. 3. Madai 2122.

Kon. Kab^t. en Museum Groningen. Zilver.
27 gram.

34. 1589. Daalder variant.

Vz. (Zuiltje) + NISI + TV + DOMINE + NOBISCVM +

FRVSTRA + Borstbeeld tusschen 15-89 zooals op den voorgaanden Daalder, het gevest van het zwaard snijdt wel den binnencirkel, doch niet het omschrift.

Kz. MO ‡ NO ‡ ORDIN + FRISI + INT + AMA + Z + LAV

VA + HOL × Als op voorgaanden.

Kon. Kab^t. Z. 26 gr. Waarschijnlijk unicum.

De afwerking verschilt geheel en al van den voorgaanden Daalder, de stempel is veel fijner en met meer zorg bewerkt, de letters en het jaartal zijn, evenals het borstbeeld, hier veel kleiner en sierlijker.

Dit exemplaar is afkomstig uit de verzameling KEER, (1858) No. 2223, waaruit het in de Kabinetten RIJNBENDE (1890) No. 2115 en STEPHANIK (1904) No. 3654 overging.

• 35. 1590. Daalder

Vz. (Zuiltje) . NISI . TV . DOMINE . - NOBISCVM . FRVSTRA.

Borstbeeld van den ouden Fries tusschen 15-90.

Kz. MO . NO . OR . FRISI . INT . AMA . Z . LAV . VA . HOL. In afwerking en teekening gelijk aan No. 33.

Kon. Kab^t. Z. 26.6 gr. uit Cat. verzameling QUINTUS (1882) No. 606. Suasso Museum te Amsterdam. Een derde exemplaar bevond zich in Cat. verzameling STEPHANIK (1904) No. 3656, uit Cat. verzameling RYNBENDE (1890) No. 2116, terwijl een vierde exemplaar uit de verzameling WIGERSMA (1913) No. 468 zich thans bevindt in de collectie van den heer W. VAN REDE te Rotterdam.

VERKADE beeldt op pl. 190.2 nog een Daalder van het jaar 1587 af, die, alhoewel den titel van Westfriesland dragende, de wapens der Ommelanden voert en heeft deze Munt uit het «*Hamburger Muntboek* van 1631» overgenomen. Vermoedelijk is de teekening aldaar onjuist, daar de Ommelander Munt van 1585—1589 gesloten was, kon er in 1587 geen Ommelander munt geslagen zijn. Om die reden heb ik dezen Daalder laten vervallen.

Hiermede eindigt de lijdensweg der Ommelander Munt.

Mijn vriendelijken dank aan de Heeren BAARD en MENSO, die hunne stukken ter afbeelding afstonden, en in het bijzonder aan den Heer A. O. VAN KERKWIJK, den Directeur van het Koninklijk Penningkabinet, door wiens medewerking ik de afbeelding der munten in het Penningkabinet aanwezig, in mijn artikel kon opnemen, die in verschillende kabinetten nasporing deed naar Ommelander Munten en die mij de drie hoogst-interessante artikelen over de valsche Zweedsche munten, de brieven van abolitie van PIETER VAN DER HAGEN en het onderzoek der Muntmeesters-Generaal deed geworden.

De Ridderschap, Edelen en Steeden van Holland ende West-vriesland, representeerende de Staaten van den selven Lande. Doen te weeten: Dat Wij ontfangen hebben de ootmoedige supplicatie van SYVERT MEYNEERSZ, Poorter tot Amsterdam, inhoudende dat hij Suppliant gedient hebbende voor Factoor, SIMON VAN KERKHOVEN ende den selven als Vriend ontfangen, en gelogeert sijnen Huise in de maand van Mey 1591, en aldaar geweest hebbende omtrent den tijd van drie weeken, hij den Suppliant vertoont hadde seeker Geld van den Koning van Sweeden, genaamt Sweedsche Clippingen, seggende dat die in Sweeden gankbaar waaren boven haare waarde, en versoeckende dat hij Suppliant soude willen met hem reisen tot Bommel, om te helpen verwilligen den geenen die aldaar de Munt exerceerde tot het slaan van een merkelyke quantiteit van gelijke Geld, hetwelk daarna in Sweeden gebragt of gesonden, en met profyt uitgegeeven soude worden, ende om den Suppliant beeter daar toe te induceeren, hadde hy den Suppliant aangeboden een derdepart van de winst die met de voorschreeve Clippingen soude gedaan worden, waar door en door de voorgaande kennisse en vrundschap van den voorsz. KERKHOVEN, den Suppliant verwilligt en geabuseert geworden zynde, was met den voornoemden KERKHOVEN gereist tot Bommel, alwaar met de Muntmeester in der tyd soo verre gehandelt was dat hy aangenoomen hadde te slaan een merkelyke quantiteit van Clippingen, als hy ook gedaan heeft tot drie honderd mark toe, daar voor hem betaalt waaren soo in Juny als Augusty 1591 voornoemt op een vreemde en vercierde naam twaalf honderd drie en twintig guldens of daar omtrent, des soo hadde hy den voornoemden SIMON VAN KERKHOVEN selfs geleevert honderd dertien mark en een quart der voorschreeve Clippingen, die deselve ook na Sweeden voorschreeve met hem genoomen heeft, sendende den voornoemden Muntmeester na den voorsz. SIMONS vertrek uit Holland op Amsterdam aan den Suppliant de resteerende honderd ses en neegentig mark en een half of daar omtrent, dewelke den Suppliant weeder gesonden hadde op Sweeden aan de voorschreeve SIMON VAN KERKHOVEN, dan den voorsz. KERKHOVEN hadde de voorsz. Clippingen niet kunnen uitgeeven in Sweeden, uit saake dat de voorsz. Muntmeester van Bommel

in het maaken en slaan der selve niet gevolgt hadde den geheelen valeur van het Monster, hem daar toe by den voorsz. KERKHOFEN gelaaten, en sulks een gedeelte van dien aan den voorschreeve Suppliant weeder te rug gesonden hadde, gepakt in een Ton met Tarwe, in seekere Sakskens, die jeegenwoordig berusten onder den Officier van Amsterdam, hebbende den Suppliant met bedekte woorden te vooren verdagvaart, dat de voorschreeve Muntmeester tot Bommel de voorsz. Clippingen nog soo goed nog soo schoon gemaakt hadde, als waaren de geene die hij den selven voor een Monster vertoont en gelaaten hadde, en dat ze daarom niet of seer qualijk konden besteeet worden, maar dat den Suppliant soude willen doen slaan en oversenden andere Clippingen soo rond als vierkant van beeter alloy en gesigt, conformelijk het Monster welke hij daar van oversendende was; dienvolgende was den Suppliant gereist na Culemburg in October 1591 daar aan, of daar omtrent, en aldaar soo veraccordeert met CRAYVANGER, nu gevangen alhier op de Voorpoort van den Hove, dat deselve aangenoomen heeft te slaan vijf honderd tien mark soo vierkante als ronde Clippingen als vooren, het mark voor vier guldens tien stuivers, als hy gedaan ende aan den Suppliant tot Amsterdam gesonden hadde, welke prys den Suppliant hem weeder op een vreemde naam als vooren, betaalt hadde aan silvere Realen van agten, ter somme van twee duizend twee honderd vijf en neegentig guldens, daar in gerekent honderd twintig ponden root Kooper, het welk den Suppliant op de begeerte van den voornoemden CRAYVANGER deselve marktgang als tot vier en twintig guldens het honderd pond verkogt ende gesonden hadde, dat deese vijf honderd tien mark Clippingen by den Suppliant in Sweeden gesonden weesende, waaren drie honderd tien mark daar van wederom te rug gekoomen aan den Suppliant, en gebleeven t' synen Huisen, tot dat den Schout van Amsterdam deselve aldaar gevonden en na hem genoomen heeft, uit saake dat generaalkijk alle Clippingen in Sweeden onwillig en voor den ouden prijs niet gankbaar waaren, en dat na hy Suppliant eenige het zy van deese of van de andere die tot Bommel geslaagen, en in de voorschreeve Sakskens aan hem uit Sweeden weeder gesonden waaren, aan den Muntmeester tot Harderwijk en van Vriesland hadde geveilt, sonder dat de koop voortgank gehad hadde, overmits syluiden daar in niet en

konden accordeeren, waar door alle de voorsz. Clippingen by den Suppliant waren gebleven, tot dat deselve by den Schout tot des Suppliants Huise waaren gevonden als vooren, die in de voorschreeve Sakskens hem bij des Suppliants Huisvrouw en Vrunden van selfs gebragt en overgeleevert waaren, sonder dat hij Suppliant daarvan genooten hadde eenig profyt, of met den voornoemden CRAYVANGER of den Muntmeester van Bommel iet anders, de Munt aangaande, ooyt gehandelt of iet uitstaande gehad heeft, al is het dat hy Suppliant verstaat by den selven CRAYVANGER gedelateert te zyn teegens de waarheid, in allen schyn of hy Suppliant tot Culenburg ook seekere Bourgondische Daalders gedaan slaan, of daar op geleevert hadde; en alsoo den Schout voornoemt by Klokgeslag den Suppliant hadde gedaan citeeren voor sijn Vierschaar, meenende te contendeeren tot verbeurnis van Lyf en Goed, en hy, mits des Suppliants non-comparitie, alreede teegens hem verkreegen hadde een of twee defaulten, vreesende hy Suppliant voor rigeur van Justitie, met aller reverentie ende ootmoedigheid versogt heeft en gebeden een goedertiernen insigt te nemen op sijnen voorgaanden goeden naame, faame, leeven en iever die hy altyds gedraagen heeft ten dienste deeser Landen, en dat hy Suppliant ook belast is met een Huisvrouw en vyf Kinderen, dat wij hem sulks uit gratie soudon willen vergeeven en quitschelden alle het geene hy uit saake voorschreeve misdaan en eenigsints verbeurt mag hebben, hem daar af verleenende onse Brieven van abolitie of pardon, en dat voor het eerste den voornoemden Officier belast mogte worden met alle vordere proceduuren, als de voorsz. versogte gratie prejudiciabel zijnde, te surcheeren.

Soo is 't, dat wy de saake voorsz. overgemerkt, hier op gehad het advis van den Schout, Burgemeesteren en Regeerders der voorschreeve stad Amsterdam, geneegen weesende ter ootmoedige beede van den Suppliant, hem willende in dit stuk prefereeren gratie voor rigeur van Justitie, uit onse regte weetenschap, volkoomen magt en autoriteit den voornoemden Suppliant vergeeven, quitgescholden en gepardonneert hebben, vergeeven, schelden quit en pardonneeren uit sonderlinge gratie mits deesen, de delicten en mesusen booven verbaalt, mitsgaders alle poenen, boeten of breuken corporeele of crimineele die hy ter cause van

dien met al dat'er aan kleeft, jeegens ons en de Justitie misdaan, misbruikt, misleid en verbeurt mag hebben, en hebben hem daar weeder gestelt en gerestitueert, stellen weeder en restitueeren tot synen goeden naame, faame en gerugten, en tot sijn onverbeurde of alsnog onverkogte Goederen, gelijk hy was voor de toekomst van de voorsz. delicten en mesusen, mits dat hij gehouden sal zijn in de plaats van de civile boeten en interinemente van deesen te betalen in handen van onse Gecommitteerden de somme van vier duisend ponden van yeertig grooten het pond, om by deselve daar af aan ons verantwoord te worden na behooren; het welk gedaan zijnde, imponeeren hier op een eeuwig swygen en silentium onsen Procureur Generaal en alle andere onse Regteren, Justicieren, Officieren en onderzaaten wiesy zijn; lasten en ordonneeren ook deselve en alle andere onse Onderzaaten jeegenwoordig en toekomende, die deesen aangaan of roeren sal, den voornoemden Suppliant te doen, laten en gedoogen van deese onze jeegenwoordige gratie, quitscheldinge en abolitie, ende van alle den inhonde van deesen rustelijk, vreedelijk, volkoomelijk en eeuwiglijk genieten ende gebruiken, sonder hem te doen of laten geschieden nu nogte in toekomende tijden eenig hinder, letsel of moeyenis ter contrarie, maar indien sijn Lyf of eenige van sijn onverbeurde of onverkogte Goederen als vooren, daarom gearresteert of bekommert waaren, deselve te stellen en setten tot geheelder en volkoomender deliberatie; en ten einde dat dit goed, vast en bestendig blijve ten eeuwigen daage, soo hebben wy onsen grooten Zeegel, hetwelk wy meede in gelyke saaken gebruiken, hier aan doen hangen, behoudende in andere saaken ons regt en een iegelijk het sijne in allen.

Gegeven in den Hage den 16 September, en daar na vernieuwt den 20 December, in den jaare 1595.

Was gearapheert

J. VAN OLDENBARNEVELT.

Op de plicque stond,

Ter ordonnantie van de Staaten.

Geteekent,

C. DE RECHTERE.

Bijlage B.

Op verzoek van PIETER VANDER HAGEN, Koopman, resideerende tot Amsterdam, om te moogen composeeren en transigeeren op het aldermodestelijkst van het gunt hij misdaan mag hebben, zijn deselve verleent Brieven van abolitie als volgt,

Brieven van abolitie.

De Ridderschap, Edelen en Steeden van Holland ende Westvriesland, representeerende de Staaten van den zelve Lande, Doen te weten; dat wij ontfangen hebben de ootmoedige supplicatie van PIETER VANDER HAGEN, Koopman tot Amsterdam, inhoudende, dat hij Suppliant verstaan hebbende van het regt van de Munt van de Heeren van de Ommelanden van Groningen, die gecommitteert hadden HENDRIK CRAYVANGER, met consent van den Grave van Culemburg aldaar te Munt te exerceeren, en siende dat daar een teken van dien voor den Huise van den selven CRAYVANGER stond het Waapen der voorschreeve Ommelanden, met deese inscriptie, Munte der Ommelanden, mitsgaders een Sauvegarde van den Grave van Culemburg, geen swaargheid gemaakt heeft om aan den voorschreeven CRAYVANGER, als aangenoomen en gecommitteert Muntmeester, te leveren, geleeden vier jaaren, seekere quantiteit van Goud, en daar van doen slaan Rosenobelen en dubbelde Ducaaten, van alsulken deugde als waaren alle andere Rosenobelen en dubbelde Ducaaten die in eenige der geunieerde Provinciën geslaagen worden, in der voegen dat de voorschreeve Rosenobelen en Ducaaten tot deesen daage toe op alle Comptoirs van Holland, Zeeland ende andere geunieerde Provinciën, mitsgaders onder alle Man gankbaar geweest hebben, en alsnog waaren, ten aansien en welweeten van een iegelijk, en sonder iemands contradictie, ook soo hadde eenmaal gehad en gesonden op Dantsig ses honderd vyftig Ommelandsche Daalders, die in dien tyd ook by den voorschreeven CRAYVANGER geslaagen waaren, sonder dat bij eenige Placcaaten in Holland

gepubliceert, de voorsz. Munte expresselijk verboden, of dat den voorsz. CRAYVANGER zijne Munterye soo lange als hy Suppliant de voorsz. leveringinge gedaan heeft, gemaakt ende gepubliceert op het stuk van de Munt, in den jaare 1586 gestatueert was, in wat Plaatsen binnen de geunieerde Provinciën Geld geslaagen soude worden, en het selve Placaat na de eerste nitgeevinge en publicatie der selve nooit van nieuws was gepubliceert geweest als het behoorde gepubliceert en vernieuwt te worden alle ses maanden, volgende den inhoud van dien, en daarom den voorschreeve Suppliant niet anders geweten hadde of den voornoemden CRAYVANGER exerceerde de voorsz. Munt by tollerantie van de generaale Heeren Staaten deeser vereenigde Nederlandsche Provinciën, alsoo andersints, mits zijn Suppliants vermoeden, deselve Munt een merkelyken tijd na dat van het voorsz. Placaat onder den Titul en Waapenen van de voorsz. Ommelanden hebbende Jus endendæ monetæ, en onder de voorsz. Sauvegarde van den Grave van Culenburg, soo openbaarlyk tot Culenburg geëerigeert zijnde geweest, en het voorschreeve Geld bij den voornoemden CRAYVANGER geslaagen, niet onverboden gebleeven soude hebben, tot waarschouwinge van alle goede Onderzaaten, en oversulks hij Suppliant doende het geene voorschreeve is, niet en hadde geverseert malitieuuselyk Dolo malo of ter quaader trouwe nog daar over causabel of strafbaar soude zijn; dat nogtans den Schout van Amsterdam gepoogt hadden den Suppliant uitsaake voorschreeve te apprehendeeren, weesende tot dien fine in zijn Suppliants Huis gekoomen, alwaar hij eenige Boeken en Papieren uit des Suppliants Comptoir geligt, de reste daar in verzeegelt, de Koopmanschap in den voornoemden Huise weesende geïnventariseert, en de Meuble, Goederen, verborgen heeft voor de somme van twee duisend guldens, hebbende ook geapprehendeert gehad des Suppliants dienaar, genaamt HENDRIK BOORMANS, soo uit saake voorschreeve als dat de voorsz. leveringinge van den Suppliant gedaan soude zijn op eenen onbekende naam, te weeten van eenen KOEKEBAKKER of andere, sulks den voornoemden CRAYVANGER belieft hadde te boek te stellen; en hoewel een oud gebruik was van alle gepermitteerde Muntplaatsen dat de naamen van de Leveraars secreet gehouden worden, en dat tot dien fine de levering van Goud of Silver aldaar geschiedende, in der Munt-

meesters Boeken geteekent worden op andere naamen als de voornoemde Leeveraars geheeten zijn; dat ook hij Suppliant seedert den jaare 1591, en soo haast als hij gewaarschouwt is geweest dat de Heeren Staaten Generaal niet en beliefte dat tot Culenburg de voorschreeve Munt geëxedeert worde, opgehouden heeft van de leveringinge aldaar te doen of elders, nogtans hij Suppliant bedugt zijnde met apprehensie gequelt te worden, was benoodigd geweest hem selven te absenteeren, in voegen dat hij Suppliant by openbaare Klokgeslag tot tweemaal toe was geciteert, om te compareeren voor den Geregte aldaar in Persoon, en vreesende dat hy de derdemaal geciteert zijnde, vorder in de voorschreeve saake bij den Gerechte aldaar teegens hem Suppliant sonde worden geprocedeert tot zijn groote oneere en prejuditie; niettegenstaande hij Suppliant aan de Burgermeesteren van Amsterdam versogt hadde in compositie ontfangen te worden, waartoe hij niet hadde kunnen geraaken, versogt heeft dat wij een goeder-tieren insigt neemende op het geene voorsz. is, en bysonder dat het geene hij Suppliant daar in mishandelt mag hebben niet is geschied door malitie of quaade opsette wille, maar door juste erreur en ignorantie van onse intentie en meeninge, den Officier en Magistraaten der voorschreeve Stad Amsterdam soudén willen ordonneeren ter oorsaake voorsz. met den Suppliant of sijne Gecommitteerden op het geene hij in het gunt voorsz. is misdaam mag hebben te composeeren en transigeeren, sulk in alder modestie en reedelijkheid soude bevonden worden te behooren; ordonneerende middelertijd den Schout en Magistraaten der Stad Amsterdam den Suppliant alhier vrij en onbekommert te laten gaan en koomen, en voorts te surcheeren in alle proceduren en executie tegens den Suppliant. Soo is 't, dat wy de saake voorsz. overgemerkt, hier op gehad het advis van den Schout, Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam, geneegen weesende ter ootmoedige beede van den voornoemden Suppliant, hem willende in deesen prefereren gratie voor rigeur van Justitie, nit onse regte wetenschap, volkoomen magt en autoriteit geboleert en te niet gedaan hebben de mishandeling, erreur en mefus bij den Suppliant in deesen gecomitteert, mitsgaders alle poenen, boeten en breuken.

Bijlage C.

Overgegeven by de generaels vande
Munte inde vergaderynge van
de Heeren Staten generael den
12 Octobris 1594.

Op den 8 October anno vier ende tnegentich, ter presentie vande E. E. Heeren ^{M^{re}}. FREDERICH HERMANS, doctor SCHERF ende den Rekenmeester VALCKENSTEIJN, mitsgaders JERONIMUS BRUÏNSEELS, ende HENDRICK VAN ZUYLEN Generaels vander Munten, als oock PIETER GEEBTSEN DOUW assayeur generael, alle ghecommitteerde by de E. Heeren Staten generael der gheunieerde Nederlansche provintien, om te proben ende verzoucken zeker Heinricques Nobels gheconterfait ende ghedaen munten by HEINDRICH CRAYVANGHER, binnen Cuylenburch, welcke nobelen bevonden zyn in gewicht ende alloy zo voleht:

Vande voorss. nobels zyn opghetrocken gheweest met troys ghewicht, zoomen in dese Nederlansche munten ghebruijkeler is te useren, vier marcken naer den anderen, op elke zijde vande balanche twee marck, ende zyn int ghewicht bevonden zo hier nae volcht:

Item het eerste marck, is bevonden te schaers int ghewicht een Engelssen vijftwintich aes $\frac{VII}{VIII}$ aes.

Het tweede marck, is bevonden te schaers, een Engelssen $\frac{VII}{VIII}$ aes.

Het derde marck is bevonden te schaers, een Engelssen $\frac{V}{VIII}$ aes.

Het vierde marck is te schaers bevonden, een Engelssen $\frac{VII}{VIII}$ aes.

Alle welcke schaersheÿt der voorss. vier opghetoghen marcken verdeelt, compt op yeder mark te cort int ghewicht eenen Engelssen vierendetwintich aesen, ende een zestienden deel van een aes, dwelk gherekent ten pryse zoe den Heinriques Nobel lest ghestelt is, tot zeven gulden ende vier stuvers, compt ende bedraecht II gulden XVI stuvers XXXIII myten III g.

Desselven daeghs den viii^{en} Octobris, naer dat die vier marcken der voorss. nobelen opghetrocken waren, zo zijn die naer onder usantie, in twee stucken gesneden, die eene helft gesmolten ende in een lingôte gegoten, dwelck by den Assayeur generael, op den x^{en} deser versocht is, ende gemaect twee halfve assayen, die wten water commende, bevonden zyn te houden dryentwintich caraten zes greynen.

Commende also te cort in alloy, teghen den oprechten Engelssen Heinricques Nobel, drye ende een half greyn, bedragende ten pryse alsvoren, den Heinricques Nobel gerekent, zo dyen den xv^{en} lestleden is gestelt tot zeven gulden ende vier stuvers, iii gulden iii stuvers, xxvi myten i g.

Item comt die schaersheyt deses Nobels, zoe in ghewicht ende alloy in gelde gerekent, op een marck te cort, zes guldens twelf myten vlaems, bedraecht ende monteert op elk stuck der voorss. nobels, drye stuvers, zestien myten, ende een derdendeel van een myte.

Des zoe staet hier te noteren, dat ghemerckt de generaels gheen instructie en hebben gehadt, waernaer HEINRICH CRAYENVANGHER dese voorss. nobel ghemaect ende gemunt heeft, overzulex niet en hebben connen gheweten, wat remedy hy heeft mogen ghebruycken int aenzien vande oncosten der Munten, zoe hy seght, zoe en zijn in die bovengescreven rekenyngghen geen remedien affgetrocken, dwelck hy CRAYENVANGER zyner verandwordinghe ende voordeel zal moghen inbringhen.

Item op den xi^{en} Octobris, zoe is by den Assayeur generael verzocht ende gheprobeert het gout, daer men aff was werckende, als die Heeren Commissarissen tot Cuylenburch ten huyse vanden voorss. CRAYENVANGHER quamen ende is bevonden a dryentwintich Karaet zesse ende $\frac{1}{4}$ greins.

Alzo op den xiii^{en} Octobris anno vierentnegentich, by myne E. Heeren Staten generael der vereenichde Nederlansche provintien, die generaels vander munten gelast is gheweest, schriftelic aen heure E. over te leveren, ende te verclaren, oft zy Generaels, tsedert den jare zessentachtentich herwaerts, in eenighe der voorss. provintien, daer zyluyden over die openinghe ende visitatie vander bussen gheweest zyn, hebben bevonden in den muntslach, zodanighe excessen int ghewichte oft alloy, als by eenen HEINDRICH CRAYEN-

VANGHER, ghedaen ende misbruyckt, is gheweest, op zekere Heinricus nobels. by hem CRAYENVANGHER binnen der stadt Cuylenburch ghedaen muntten.

Soe eest dat die voorss. Generaels, op die vraeghe vande E. Heeren Staten gheleth hebbende, segghen ende verclaren, dat daer zyluyden inder voorss. provincien gheweest hebbende op het openen ende visiteren vander bussen. niet en hebben bevonden dat eenighe muntmrs. by haerluyder particuliere heeren, meer remedien zyn toeghelaten gheweest, als eenen Engelssen int ghewicht, ende een greyn fyn gouts int alloy, welcke voorss. remedien de generaels ooc niet en hebben bevonden geexcedeert te zijn.

Verclaren voorts dat zy oock niet en hebben vernomen, eenighe alteratie inde silvere munte, contrarie den voet vande ordonnantie des jaers 86, dan inden Rycxdaelder, die dyveersche der voorss. Provincien hebben ghedoocht te slaen ontrent anderhalven Engelschen lichter int ghewicht op het marck, ende een greyn fyn silvers in alloy, zonder meer.

Dese naervolghende artien zijn ghetoghen wt die Instructie vande muntten deser gheunneerde Nederlansche provincien, inhoudende de remedien die de muntmeesters der zelve toegelaten werden te ghebruycken, als oock die gheconsenteerde remedien excederende mede die peinen ende straffen daer over ghestelt.

Extract vuyt die Instructie dezer geunneerde Nederlansche Provincie Muntten.

Item op den Nederlanschen Nobel van tweendertich int marck, moghen die muntmeesters hebben ende gebruycken voor remedie, eenen halven Engelssen int ghewichte, ende een grein feyn gouts in alloy.

Item op den Nederlanschen Ducaet van tzeventich int marck, moghen die meesters hebben ende ghebruycken drye quart van eenen Engelssen int ghewicht, ende een greyn fyn gouts int alloy, mits betalende alzulcke remedien, als ter openinghe vanden bussen bevonden worden by henluyden ghenoten te zijn.

In ghevalle de voorseyde penninghen, commende wt de busse bevonden werden excederende in alloye, die gheconsenteerde remedien, te weten van een quart tot een half greyn toe incluyt, zal den meester ghehouden zyn, daer voor te betaalen tweewerf

zoe vele op het merck werex, dat hy also ghewrocht zal hebben, ende boven het half grein tot een greyn toe, vierwerf zoe vele, niettegenstaende het inhouden vande briefkens vande daghelicxe journeyen vanden assayeur particulier, Behoudelic dat den meester indien ghevalle zal moghen verhaelen de helft van dien, syne schade op den assayeur, by wiens negligentie oft verswymenisse hy in zodanighen erreur ghevallen is gheweest.

Item indien de zelvighe penninghen commende wte busse, bevonden werden te excederen die geeonseuteerde remedien in ghewichte, te weten van een Deusken tot eenen halven Enghelsen toe incluyt opt marchweercxz, den meester zal ghehouden zyn daervoren te betaelen twee mael zo vele, ende excederende boven den halven Engelssen, zal ghehouden zyn te betalen vier werf zo vele, als hy gheexcedeert zal hebben.

Ende indien bevonden werde, dat die meester zodanighen excessen met bedroch opsettelick ghedaen hadde, hy zal daeraf staen tot wille ende correctie vande justitie, naer qualiteyt vanden delicte.

Advys vande generaels vande munten der vereenichde Nederlantsche Provincien.

I.

In den eersten ende voerall Soe dunet de Generals noodich te verzien, dat in elcke der vereenichde Nederlantsche Provincien, maer en zal zyn ende geopent worden eene Munte, op alle welke munten zullen gemaect, endé gemunt worden eenpaerlyck zodanige penningen van alloy, gewicht en figure, ende in titule patticulier, met oick tgewoonlyck affteecken vande respective Provincien daer de zelve geslagen zyn, (om by eenich erreur te connen onderscheyden worden in wat plaetse die faulten zouden mogen wezen gecommiteert) als by de Ordinancie vanden Jare 86 geordineert zyn, ende geen andere, Sonder dat die zelve penningen in eeniger manieren zullen werden geswackt oft gecrencckt, Alles naer 't Inhouden van 25^e en 39 artielen in den voorss. Placate verclaert.

II.

Dat oick alle die zelve Munten zullen worden bedient eenpaerlyck by behoorlycke Officiers, als te weten by een wardeyn, eenen muntmeester, ende een assayeur particulier alle verzien met behoorlycke ende particuliere instruxie daertoe dienende, ende zoe zulcx van oudts in deze landen geuseert is geweest. Alles naerder by den voerss. Placate arls 27 ende 29 verclaert.

III.

Item daer achter de evaluatie vande goude pennningen in Engellant geslagen mentie wordt gemaect, dat de zelve zullen worden gewogen met die nyenwe gewichten daertoe te maecken, achter tzelve article te laten volgen dese woorden Ordonnerende eenen yegelycken hun van zulcken gewichte te verzien rx.

III.

Te letten oftmen die nyeuwe penningen van Portugael-metten corten cruyce wesende de vier vyffdedeelen van eenen Milres, mede inden Placate zal tollereren volgende de reductie ende Ordinantie den xv^{en} Septembris 94 geemaneert oft nyet.

V.

Die Braspenningen aengezien die zelve zeer licht verlopen ende gesleten zyn ende oick van oneffen payement te stellen op twee blancken, ende den halfven braspenning ende elf penningen op een blanck.

VI.

Item opt vi^e article der voerss. ordinarie des jaers 86 by de plaetzen die voer Haagmunten worden verclaert, mede gestelt zal worden Culenborgh.

VII.

Opt xv^e article achter dese woorden Op vremde munten, daer by deze oft dier gelycke woorden, Oft andere Munten sich nyet hebbende onderworpen die generale ende eenparige ordinarie der E. Heeren Generale Staten rx.

VIII.

Item op het 19^e article achter deze woorden Steden ende leden vanden oft daer by vereyscht te voegen Midtzgaders de pachters oft collecteurs vande gemeene middelen ende allen anderen.

IX.

Opt 25 article staet te letten wat voer meer munten die E. Heeren Staten generaël zullen kennen, ende openhouden als int zelve article genomineert ende wtgedrukt staen.

X

Item op het 26 article achter het woort muntplaetze daerby te voegen ende muntwercken rx.

XI.

De E. Heeren Generale Staten zullen believen te letten, Oft heure E. E. de generaels van der Munten verstaen te houden ende laten in conformiteyt van het 31 article des voersz. Placaets in alzulcken autoriteyt, als heurl^a. instructie es mede brengende.

XII.

Insgelick staet heure E. E. oick te letten oft zy verstaen het 37 article te laten in zulcke termen, alst tegenwoordich is.

XIII.

Haere E. E. zal mede gelieven te examineren t inhouden vande 44 ende 45 articklen ende daer van disponeren zoe haere E. E. raetzaam zullen vinden rx.

Aldus geadviseert by de Generaels van de Munten voersz. in Sgravenhage desen 21 Novembris 1594. Was geteeckent

JERONIMUS BRUYNSEELS, HENRICK VAN ZULEN
H. VAN NISPEN.